

Mens & samenleving

1ste graad A-stroom

1 Algemene inleiding

De start van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen voor de eerste graad. Net zoals in het leerplan Zin in leren! Zin in leven! zijn de nieuwe leerplannen secundair onderwijs ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool: ze beogen de ontplooiing van de volledige persoon, hebben betrekking op het geheel van vorming en nemen daarin ook kritisch-constructief de verwachtingen van de samenleving op (de nieuwe eindtermen eerste graad).

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

De nieuwe leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool (wegwijzers van hoop) en laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogische project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lesuren ...).

De nieuwe leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spoort met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt voor de implementatie van de leerplannen.

De nieuwe leerplannen faciliteren de **getrapte studiekeuze** en laten de school toe om de observerende en oriënterende functie van de eerste graad te versterken. Sober en helder geformuleerde leerplandoelen met een duidelijk beheersingsniveau geven aan wat als basis geldt voor alle leerlingen. Daarnaast ondersteunen een beperkt aantal verdiepende doelen het observeren en oriënteren van leerlingen naar een bepaalde finaliteit in de tweede graad en een beperkt aantal verbredende doelen het observeren en oriënteren naar een bepaald domein of een specifieke studierichting in de tweede graad.

De nieuwe leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden voldoende ruimte voor eigen keuzes van de leraar, het lerarenteam of de school. Het aantal wenken is beperkt; het betreft voornamelijk een noodzakelijke toelichting bij leerplandoelen of specifieke begrippen, suggesties voor een mogelijke didactische aanpak of een afbakening van de leerstof.

De nieuwe leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming van de eerste graad. Ze vertrekken vanuit een gemeenschappelijk referentiekader en hanteren een gelijkgerichte terminologie met respect voor de eigenheid van elk vak. De samenhang in de eerste graad betreft zowel de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) als de horizontale samenhang die geldt tussen het geheel van de vakken van de A-stroom of de B-stroom, maar ook tussen specifieke vakken van de A- en de B-stroom. Waar relevant geven de leerplannen expliciet aan met welke doelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren. Een verwijzing van de ene vakleraar naar de lessen van een collega laat de leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

In wat volgt gaan we dieper in op een aantal uitgangspunten.

1.2 Leerplannen als anker voor een nieuwe generatie

Vorming in een katholieke dialoogschool gebeurt vanuit een rijke levensbeschouwelijk-pedagogische traditie, waarbij waardevolle inzichten en idealen tussen generaties worden doorgegeven, in dialoog met de samenleving van vandaag en morgen. Op die manier inspireert de school jonge mensen in hun groei naar volwassenheid in een steeds complexere wereld. Wegwijzers verbinden de vormingsopdracht van een

school met haar bijbels-christelijke inspiratie. Zij tonen de school, leraren en leerlingen een weg om hun pedagogische idealen te realiseren. Ze vertellen het verhaal van de school in samenhang met betekenisvolle verhalen uit Bijbel en traditie.

De leerplannen fungeren daarbij als anker. Ze ontsluiten de wereld, geven de leraar veiligheid en verankeren hem in de wereld. Wegwijzers maken duidelijk hoe de leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die nieuwe vorming funderen. Dat geldt zowel voor het leerplan Zin in leren! Zin in leven! als voor de leerplannen secundair onderwijs.

Gastvrijheid zet scholen aan om elke leerling, wie hij ook is, van waar hij ook komt, kwalitatief en uitdagend te vormen. Een gastheer wil zijn gast immers geen waardevolle zaken onthouden. Gastvrijheid maakt dat leerplannen leraren aanzetten tot onderwijs binnen het brede spectrum van mens en levensbeschouwing, wetenschap en cultuur.

Gastvrijheid zorgt er ook voor dat het leerplan voorbode is van een verdraagzame en meer gastvrije wereld. Leraren leren leerlingen verder kijken dan de kleine wereld, het land, de cultuur, de levensbeschouwing of levenswijze waarin zij geboren werden.

Uniciteit in verbondenheid focust op het moeilijke evenwicht tussen het waarderen van de uniciteit van elke leerling en de verbondenheid met de klas, de school en de samenleving. Het leerplan heeft oog voor wat leerlingen verbindt. Inhoudelijk betekent dit dat elk leerplan leerlingen vormt vanuit een stevige basis, een grote gemeenschappelijkheid. Door dezelfde dingen te leren worden leerlingen met elkaar verbonden. Ze leren samen en het leerplan is baken van verbondenheid. Uniciteit benadrukt dat in een groep, een school, een klas elke leerling op een unieke manier denkt, voelt en leert. In het leerplan is er voldoende ruimte voor differentiatie, verbreding en verdieping. In de realisatie van het leerplan houdt de leraar rekening met de unieke leerling. Met die leerling staat of valt immers het leren. Het vergt een bijzondere finesse om oog voor uniciteit in een stevige verbondenheid te realiseren.

Kwetsbaarheid en belofte vormt het pedagogisch uitgangspunt van alle leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Omdat jonge mensen kwetsbaar en onvolkomen zijn, is groei en ontwikkeling nodig. Omdat ze ook beloftevol zijn, is er groei en ontwikkeling mogelijk. Het pedagogische uitgangspunt van elk leerplan is dat er hoe dan ook voor elke leerling groei nodig is en dat die groei ook mogelijk is. In de realisatie van het leerplan vraagt het van leraren dat ze respecteren wat (nog) niet is of kan, zonder dat ze dat onmiddellijk met een soort pedagogische hardnekkigheid hoeven te verbeteren. Bij de evaluatie is dat geen pleidooi om de lat laag te leggen, maar wel om niet te snel definitief te oordelen.

Bijbelse intuïties als **duurzaamheid** en **rechtvaardigheid** kleuren de nieuwe leerplannen vooral inhoudelijk. Werken vanuit **duurzaamheid** legt sterk de nadruk op de intrinsieke verbondenheid van alle dingen en mensen. Duurzaamheid biedt mogelijkheden tot dwarsverbanden tussen leerplannen; ze zeggen allemaal iets over die éne wereld. De wegwijzer biedt ook kansen om leerplannen op het gezamenlijke te richten: het behoud en de verbetering van een duurzame wereld. Inhoudelijk gaat het ook om het belang van biodiversiteit, duurzaam omgaan met technologie, een mensgerichte economie met aandacht voor ecologie en een duurzame levensstijl.

Rechtvaardigheid prikkelt leerlingen om na te denken hoe ze in de eigen wereld en in de samenleving kunnen werken aan een rechtvaardiger bestaan. Maar het perspectief op rechtvaardigheid zit ook verweven in alle vormingscomponenten van het secundair onderwijs.

In alle leerplannen voor de nieuwe generatie is de vrijheid van de school, van de leraar en finaal de vrijheid van de leerlingen het grootst te realiseren goed. **Verbeelding** en **generositeit** doen een wind van vrijheid waaien door de leerplannen.

In alle leerplannen krijgt de leraar tijd en ruimte om het geleerde te koesteren en er een unieke betekenis aan te geven. De leerling krijgt de kans om zich nieuwe werelden te verbeelden waar hij intens van kan genieten. Generositeit en verbeelding laten zien dat vorming niet maakbaar is, niet programmeerbaar, en dat leren traagheid veronderstelt. **Verbeelding** geeft ruimte aan het onbeheersbare, heeft oog voor wat niet onmiddellijk nuttig is. Verbeelding in het leerplan geeft leraren en leerlingen zuurstof om buiten de lijntjes te kleuren, om problemen niet op één bepaalde manier op te lossen en om vooropgestelde methodes niet slaafs te volgen. Leerplannen leren leerlingen vernieuwende oplossingen bedenken voor de problemen die de huidige generatie niet opgelost heeft. **Generositeit** zegt iets over de manier waarop de leraar zijn leraarschap beleeft. Generositeit is een andere naam voor liefde, voor een bepaald soort liefde, een liefde die alles te geven heeft en niets anders kan doen dan doorgeven. De liefde om leraar te mogen zijn, om zijn vak te mogen uitoefenen en om voor jonge mensen de wereld te ontsluiten. Generieuze leerplannen beperken die liefde niet. Ze gunnen leraren de tijd en de ruimte om hun vak genereus te mogen uitoefenen.

1.3 Samenhang in de eerste graad

In alle leerplannen staat de vorming van de leerling centraal. Elke leerling heeft immers recht op een brede en een ambitieuze vorming. Het iets van die vorming wordt beschreven in samenhangende vormingscomponenten die aan de basis liggen van de leerplannen secundair onderwijs: levensbeschouwelijke vorming, culturele vorming, economische vorming, lichamelijke vorming, maatschappelijke vorming, natuurwetenschappelijke en technische vorming, sociale vorming, talige vorming en wiskundige vorming. Vanuit de integratie van diverse vormingscomponenten in één vak ontstaan krachtlijnen die de essentie van elk vak van de algemene vorming uitmaken. Doorheen de verschillende vakken komen leerlingen in aanraking met een rijkdom aan culturele en wetenschappelijke bronnen en wordt voor alle leerlingen, wie ze ook zijn en vanwaar ze ook komen, de wereld ontsloten.

Het gemeenschappelijk funderend leerplan schrijft zich in in het vormingsconcept secundair onderwijs en focust op de vorming van elke leerling tot persoon. Het wordt geïnspireerd door keuzes die een school (schoolbestuur, beleidsteam, lerarenteam) maakt vanuit haar traditie en vanuit haar pedagogisch project. Het wil ook inspirerend zijn voor leerlingen in de hoop dat vorming hen op weg zet om betekenis te geven aan hun leren en leven.

Het gemeenschappelijk funderend leerplan beschrijft de voorwaarden om tot die vorming te komen. Het geldt dus als onderbouw en fundament voor alle vakken. Hoewel de doelen ervan voor alle vakken gelden, kunnen ze in bepaalde vakken uitdrukkelijker gerealiseerd worden. Doelen van vakleerplannen kunnen doelen van het funderend leerplan contextualiseren, concretiseren en verdiepen. Dat we een doel in een bepaald vak opnemen, betekent dan ook niet dat het niet meer funderend zou kunnen zijn voor alle andere vakken. Tussen doelen van het funderend leerplan en van de vakleerplannen bestaat dus geen of-of, maar een en-en-relatie.

Zin in leren! Zin in leven!, het leerplan van het katholiek basisonderwijs, focust op de verbinding tussen persoonsgebonden ontwikkeling en cultuurgebonden ontwikkeling van de leerling. Het gemeenschappelijk funderend leerplan, waar de vorming van de leerling tot persoon centraal staat, brengt op een analoge manier persoonsgebonden en cultuurgebonden dimensies van vorming samen. In de verwoording van de doelen is bewust gestreefd naar continuïteit met het leerplan van het basisonderwijs.

1.4 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

Zowel de opbouw van het leerplan als de inhoud van de leerplandoelen laten voldoende ruimte aan de leraar en het lerarenteam om eigen keuzes te maken.

De vrijheid die de leraar krijgt om met het leerplan te werken vraagt van hem een grote professionaliteit. Professionaliteit vergt meesterschap. De leraar is dus een meester in zijn vak; hij beheerst de inhoud die hij onderwijst. Een diep gevoel van verantwoordelijkheid en de overtuiging dat elke leerling het recht heeft om op een goede manier gevormd te worden, ligt aan de basis van zijn professioneel bezig zijn.

Vorming is voor die leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhoud. Vorming is iets wat hem in die mate beroert dat hij voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren zoekt om de wereld te ontsluiten. Hij wil de leerling tot bij de wereld brengen. De leraar introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt en hij probeert hen ook vriend van die wereld te laten worden. Een leraar zorgt ervoor dat leerlingen gegrepen kunnen worden door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.

We hebben de leerplandoelen noch chronologisch noch hiërarchisch geordend. Vanuit het pedagogisch project van de school, vanuit zijn passie, expertise en creativiteit, in functie (van de beginsituatie) van de klasgroep kan de leraar eigen accenten leggen en differentiëren. Hij kan kiezen welke leerplandoelen hij op welke manier samenneemt bij het uitwerken van lessen, thema's of projecten.

In het leerplan leggen we geen didactische werkvormen vast. We bepalen geen minimum aantal uren voor een bepaald item of een bepaalde rubriek. Dat betekent dat leraren(teams) alle vrijheid hebben om langere leerlijnen op te bouwen en in te zetten op de spiraalsgewijze aanpak van bepaalde inhoudelijke leerplandoelen. Leraren bepalen zelf welke inhoudelijke contexten ze laten spelen, welke methodieken ze hanteren.

De leerplannen geven duidelijk het minimale beheersingsniveau van de leerplandoelen aan. Daarnaast kunnen leraren(teams) kiezen voor een of meer verdiepende doelen of voor verbreding in functie van de observatie en oriëntatie van leerlingen.

1.5 Verbreding en verdieping in een observerende en oriënterende eerste graad

Leerlingen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Daarom is het belangrijk om alle leerlingen in de eerste graad voldoende uit te dagen en tegelijkertijd voldoende te ondersteunen. In aanvulling op de leerplandoelen die gelden voor alle leerlingen, bevatten nagenoeg alle leerplannen mogelijkheden om te verbreden en te verdiepen.

Verbreding geeft de leerling een duidelijker inzicht in zijn interesses met het oog op de keuze voor een domein en een studierichting in de tweede graad. Ze verruimen a.h.w. zijn horizon. Mogelijkheden tot verbreding zijn opgenomen bij de pedagogisch-didactische wenken, zowel in de leerplannen van de algemene vorming als in de basisopties.

Verdiepingsdoelen geven de leerling een duidelijker inzicht in zijn abstractievermogen met het oog op de keuze voor een finaliteit in de tweede graad. Verdieping speelt zich globaal genomen af op drie assen die – al dan niet in combinatie – een aanduiding kunnen zijn voor de moeilijkheidsgraad van een leerplandoel:

- cognitief: van concreet naar abstraherend/conceptueel;
- inhoudelijk: van eenvoudig naar complex;
- autonomie: van sterk begeleid naar zelfstandig.

In de leerplannen hebben we vooral cognitieve verdiepingsdoelen opgenomen als afzonderlijke leerplandoelen. In de wenken doen we suggesties voor verdieping op de as van complexiteit en autonomie. Verdieping kan ook gepaard gaan met verbreding, m.n. het toepassen van kennis in andere contexten (transfer).

In de leerplannen van de B-stroom zijn de verdiepingsdoelen afgestemd op de basisleerplandoelen van de A-stroom. Zo faciliteren we diverse schakelmogelijkheden voor intrinsiek cognitief sterke leerlingen die om een of andere reden in de B-stroom zitten.

Verbreding en verdieping kunnen één element vormen voor het advies van de delibererende klassenraad op het einde van de eerste graad voor de keuze voor een bepaalde finaliteit en voor een bepaald studiedomein in de tweede graad.

De leraar, het lerarenteam, de school hebben de keuze om al dan niet met verbreding en verdieping in het leerplan aan de slag te gaan of eigen doelen toe te voegen. Differentiatie is inherent verbonden aan goed onderwijs. De leraar ontwerpt zijn lessen op zo'n manier dat ze aansluiten bij de voorkennis van alle leerlingen. Zo spreken we alle leerlingen op hun capaciteiten aan.

1.6 Opbouw van de leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur: algemene inleiding, situering, pedagogisch-didactische duiding, leerplandoelen, basisuitrusting, concordantie. Alle onderdelen van het leerplan maken inherent deel uit van het leerplan. Schoolbesturen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die de leerplannen gebruiken, verbinden zich tot de realisatie van het gehele leerplan.

In de **algemene inleiding** belichten we het nieuwe leerplanconcept dat Katholiek Onderwijs Vlaanderen heeft gehanteerd en gaan we o.m. dieper in op de visie op vorming, de samenhang in de eerste graad, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot verbreding en verdieping in een observerende en oriënterende eerste graad.

In de **situering** beschrijven we de inbedding van het leerplan in het vormingsconcept, de beginsituatie, de samenhang in de eerste graad en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de krachtlijnen, de opbouw, de aandachtspunten en de nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De eigenlijke **leerplandoelen** zijn sober en helder geformuleerde leerplandoelen met een duidelijk beheersingsniveau dat we willen bereiken voor alle leerlingen. Voor het toekennen van een minimaal beheersingsniveau hebben we ons gebaseerd op de taxonomie van Bloom zoals herzien door Anderson en Krathwohl (2001):

- onthouden: de leerling onthoudt het materiaal zoals het gepresenteerd is;
- begrijpen: de leerling voegt iets toe aan kennis (een eigen voorbeeld geven), voert een bewerking uit op kennis (een logische conclusie afleiden) of legt verbanden tussen voorkennis en nieuwe kennis (een oorzaak-gevolg-relatie gebruiken);
- toepassen: de leerling voert oefeningen uit of lost problemen op;
- analyseren: de leerling kan toepassen met inzicht, met name een geheel opsplitsen in onderdelen en bestuderen hoe onderdelen aan elkaar en aan het geheel gerelateerd zijn;
- evalueren: de leerling kan een oordeel geven en dat oordeel onderbouwen aan de hand van criteria en standaarden;
- creëren: de leerling kan elementen samenvoegen tot een coherent geheel, elementen reorganiseren in nieuwe patronen of structuren, een alternatieve hypothese bedenken of een eigen aanpak om een

taak uit te voeren. Creëren is erop gericht om nieuwe, originele producten te maken binnen de context van de eerste graad.

De beheersingsniveaus kunnen we niet zonder meer koppelen aan een bepaald ambitieniveau. Zo kan analyseren binnen een beperkte context of een sterk afgebakende opdracht minder complex zijn dan begrijpen in een bredere context of opdracht. Het is belangrijk om het leerplandoel als geheel te bekijken. Aan na te streven attitudes (✳) kennen we geen beheersingsniveau toe.

Waar relevant geeft de afbakening (📐) bij een leerplandoel duidelijk aan wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen.

Waar relevant geeft een pop-up een noodzakelijke toelichting bij een of meer aspecten van het leerplandoel.

Het beheersingsniveau en waar relevant de afbakening en pop-up(s) zijn noodzakelijk om de leerplandoelen te bereiken bij de leerlingen.

Aanvullend tonen we de samenhang aan met andere vakken; zo geven we het overleg in lerarenteams alle kansen. Ten slotte reiken we mogelijkheden aan tot verdieping (📖) en geven we een beperkt aantal zinvolle of noodzakelijke wenken (👉).

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

In de **concordantie** geven we aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan welke eindtermen en nemen we alle voor het leerplan relevante eindtermen op. Voor een leerplan van een basisoptie geven we aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan welke curriculumdoelen en nemen we alle curriculumdoelen van de basisoptie op.

1.7 Basisgeletterdheid

Voor de eerste graad zijn er doelen bepaald die elke individuele leerling moet bereiken op het einde van die graad. Het gaat om basisgeletterdheid die het mogelijk maakt om te kunnen participeren in de maatschappij op het einde van de eerste graad. De nadruk ligt op het verwerven, verwerken en gericht gebruiken van informatie. Dat impliceert het kunnen omgaan met taal, cijfers en grafische gegevens en daarbij gebruik kunnen maken van ICT. Daarnaast wordt bij de basisgeletterdheid voor de eerste graad ook ingezet op financieel-economische zelfredzaamheid.

In alle leerplannen staat de vorming van de leerling centraal. Elke leerling heeft immers recht op een brede en ambitieuze vorming. Doorheen de verschillende vakken komt de leerling in aanraking met een rijkdom aan culturele en wetenschappelijke bronnen. Scholen die inzetten op die brede en ambitieuze vorming, maken sowieso werk van de – in scope eerder beperkte doelen van de – basisgeletterdheid zoals die maatschappelijk is vastgelegd.

Toch kan een school in de loop van de eerste graad de keuze maken om meer in te zetten op doelen van de basisgeletterdheid. Dat zal vooral het geval zijn voor sommige leerlingen van de B-stroom. Voor de afbakening van de doelen basisgeletterdheid zijn de doelen van de algemene vorming voor de B-stroom overigens het ijkpunt geweest.

De begeleidende klassenraad kan in de loop van het eerste of het tweede leerjaar A/B bij een leerling vaststellen dat het bijzonder moeilijk zal worden om de doelen van de algemene vorming op het einde van de eerste graad op voldoende wijze te behalen. Op dat moment kan het zinvol zijn om na te gaan of het bereiken van doelen basisgeletterdheid in het gedrang komt en in dat geval iets gericht in te zetten op sommige doelen van die basisgeletterdheid.

De doelen van de basisgeletterdheid zijn onderliggend aan leerplandoelen van de algemene vorming. Ze

worden aangeduid met “BG” in het Gemeenschappelijk funderend leerplan, het Gemeenschappelijk leerplan ICT en de vakleerplannen Maatschappelijke vorming, Mens & samenleving, Natuur, ruimte & techniek A- en B-stroom, Natuur en ruimte, Natuurwetenschappen, Nederlands A- en B-stroom, Techniek A- en B-stroom, Wiskunde A- en B-stroom. We vermelden bij de relevante leerplandoelen de doelen basisgeletterdheid en bakenen ze waar nodig verder af. De doelen basisgeletterdheid situeren zich op hetzelfde beheersingsniveau als het bovenliggende leerplandoel, tenzij anders vermeld in de afbakening.

1.8 Tot slot

De nieuwe leerplannen van de eerste graad geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school(team). Ze vormen een kwaliteitskader dat inzet op een eigen visie en een identiteitskader dat de unieke identiteit van een school in de diverse samenleving versterkt en ondersteunt. Zo garanderen we voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. We versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. We laten tevens ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden – via pedagogische vakbegeleiding – structuur waar nodig.

Leerplannen van de algemene vorming eerste graad van Katholiek Onderwijs Vlaanderen

A-stroom	B-stroom
Gemeenschappelijk funderend leerplan	
Gemeenschappelijk leerplan ICT	
Engels	Engels - Frans
Frans	
Geschiedenis	Maatschappelijke vorming
Mens & samenleving	
Lichamelijke opvoeding	Lichamelijke opvoeding
Nederlands	Nederlands
Wiskunde	Wiskunde
Aardrijkskunde	Natuur en ruimte
Natuurwetenschappen	
Techniek	Techniek
<i>Natuur, ruimte & techniek</i>	<i>Natuur, ruimte & techniek</i>
Beeld	
Muziek	
<i>Artistieke vorming</i>	

2 Situering

2.1 Mens & samenleving en het vormingsconcept

Het leerplan Mens & samenleving is ingebed in het vormingsconcept van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. We streven in dit leerplan naar een integratie van de vormingscomponenten: sociale, maatschappelijke en economische vorming.

De wegwijzers uniciteit in verbondenheid, kwetsbaarheid en belofte, generositeit, gastvrijheid, rechtvaardigheid en duurzaamheid kleuren het leerplan (zie Krachtlijnen).

Vanuit deze vormingscomponenten en wegwijzers zijn de krachtlijnen van het leerplan ontstaan (zie Pedagogisch-didactische duiding).

2.2 Beginsituatie

In het leerplan '[Zin in leren! Zin in leven!](#)' van het katholiek basisonderwijs wordt al een basis gelegd voor de kennis en vaardigheden die in het leerplan Mens & samenleving aan bod komen. De doelstellingen die hierop betrekking hebben, vind je zowel in de persoons- als in de cultuurgebonden ontwikkelvelden. Wat de persoonsgebonden ontwikkelvelden betreft, legt het leerplan verbinding met de doelen in de ontwikkelvelden '[Socio-emotionele ontwikkeling](#)', '[Ontwikkeling van een innerlijk kompas](#)' en '[Ontwikkeling van initiatief en verantwoordelijkheid](#)': ontwikkelthema's '[onderzoekskompetentie](#)', '[gezonde en veilig levensstijl](#)', '[engagement voor duurzaam samenleven](#)'. In relatie tot de cultuurgebonden ontwikkelvelden bouwen we voort op de '[Ontwikkeling van oriëntatie op de wereld](#)' met aandacht voor het ontwikkelthema '[Oriëntatie op de samenleving](#)'.

De betreffende eindtermen van het basisonderwijs vind je terug in het leergebied Mens en Maatschappij, rubrieken Mens (1) en Maatschappij (2). Bovendien verdiepen en verbreden we de sociale vaardigheden die onder de domeinen relatiewijzen, gespreksconventies en samenwerken staan gerubriceerd in de leergebied overschrijdende eindtermen 'Sociale vaardigheden'.

2.3 Samenhang in de eerste graad

Dit leerplan heeft een sterke verbinding met de leerplannen Geschiedenis, Nederlands, Lichamelijke opvoeding en Godsdienst in de A-stroom. Je vindt ook linken met de leerplannen Frans en Engels én Natuur, ruimte en techniek terug.

Daarnaast heeft het leerplan Mens & samenleving eveneens een sterke relatie met het leerplan Maatschappelijke vorming in de B-stroom. Beide leerplannen verwerken eindtermen die gedeeltelijk transversaal werden geformuleerd en gelden voor zowel A- als B-stroom. We streefden waar mogelijk naar gelijkgerichtheid tussen beide leerplannen. De verschillen tussen beide leerplannen zijn enerzijds te verklaren door de focus op een verschillende doelgroep van leerlingen. Anderzijds werden bijkomend doelen m.b.t. historische en culturele vorming in het leerplan Maatschappelijke vorming geïntegreerd.

2.4 Relatie tot de basisopties

Het leerplan Mens & samenleving is een leerplan van de algemene vorming. Een aantal doelen van het leerplan Mens en samenleving wordt verdiept en verbreed in de basisopties Maatschappij & welzijn en Economie & organisatie.

2.5 Plaats in de lessentabel

Het leerplan is gericht op 2 graaduren.

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Krachtlijnen

Persoonsvorming in verbondenheid met anderen en inzicht in identiteit

Vanuit een totaalvisie op mens-zijn benaderen en ondersteunen we leerlingen in hun zoektocht naar identiteit in relatie met en tot anderen én bij het vinden van hun plaats in de samenleving. We leren hen oog hebben voor de kwetsbaarheid en uniciteit van zichzelf en van anderen. Het werken met dit leerplan biedt kansen opdat leerlingen in het samen leren de kracht van verbondenheid ervaren. Omdat een holistisch mensbeeld aan de grondslag ligt van dit leerplan, nemen we in dit leerplan expliciet de linken naar het leerplan godsdienst op.

Als persoon aan diverse samenleving participeren en in interactie met anderen duurzame, sociale en relationele vaardigheden ontwikkelen

De school is voor leerlingen bij uitstek een oefenplaats voor het samenleven in een wereld die gekenmerkt wordt door diversiteit. Vanuit de wegwijzers uniciteit in verbondenheid, generositeit en gastvrijheid leren leerlingen respectvol samenwerken, samen leren en in dialoog gaan met anderen met aandacht voor de identiteit en het welbevinden van zichzelf en de ander.

Als persoon en als consument aan de samenleving participeren met aandacht voor economische en financiële geletterdheid

Vanuit de ogen van de 12-13-jarige leren leerlingen omgaan met de economische en financiële wereld om hen heen. Vanuit de wegwijzers duurzaamheid en kwetsbaarheid en belofte helpen we leerlingen een kritische en ethische houding ontwikkelen als jonge consument en helpen we hen weerbaar maken ten aanzien van de invloeden uit de wereld. Vanuit de wegwijzer rechtvaardigheid leren we hen oog hebben voor het verschil in kansen die mensen in de wereld hebben.

Inzicht in maatschappelijke thema's en ontwikkelingen in de samenleving vanuit sociaal-maatschappelijk en economisch perspectief

Vanuit het geloof in een duurzame en rechtvaardige wereld en de kracht van de hoop leren we leerlingen omgaan met maatschappelijke vragen en ontwikkelingen. We focussen hierbij op het omgaan met diversiteit en we benaderen duurzaamheid vanuit een sociaal-maatschappelijk en economisch perspectief.

3.2 Opbouw van het leerplan

Het leerplan is opgebouwd uit een rubriek 'procedurele doelen' en drie inhoudelijke rubrieken. De krachtlijnen en de eerste krachtlijn in het bijzonder (persoonsvorming) lopen als een rode draad doorheen de inhoudelijke rubrieken.

Procedurele doelen

- onderzoekscompetentie;
- een mening onderbouwen.

Ik als persoon

Doelen die leerlingen inzicht bieden in wie ze zijn als persoon:

- lichamelijk, mentaal, sociaal en spiritueel welbevinden;
- gevoelens, gedachten, gedrag en gevolgen voor zichzelf;
- gezonde levensstijl;
- de keuzes die jongeren maken op vlak van gezondheid, budget, mediagebruik, betaalmiddelen.

Ik en mijn relatie met anderen

Doelen die leerlingen inzicht geven in hun relaties met de ander(en) en hen vaardiger maken in het samenleven:

- identiteit – diversiteit;
- samen werken – sociale vaardigheden;
- beïnvloeding van de jongere als consument;
- het gezinsbudget.

Ik en mijn relatie tot de samenleving

Doelen en inhoud die leerlingen inzicht geven in de wijze waarop de samenleving functioneert en hen vaardiger maakt in het participeren aan onze samenleving:

- de werking van ondernemingen/organisaties en hun maatschappelijke rol;
- rol van de overheid;
- belang van mensen- en kinderrechten;
- duurzaamheidskwesties benaderen vanuit systeemdenken.

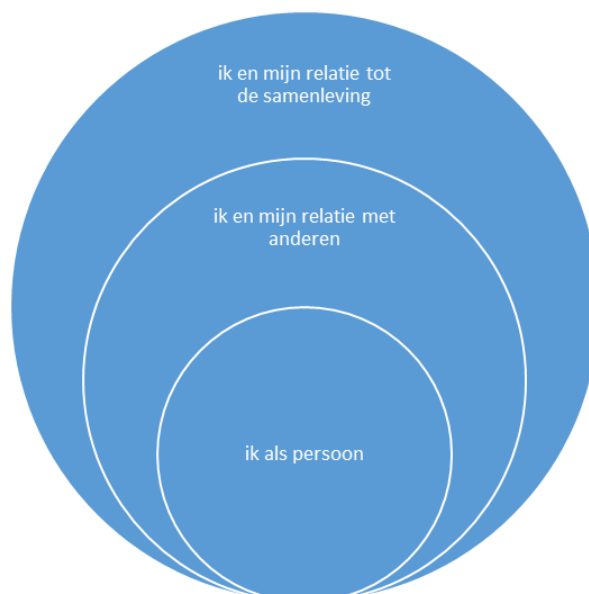
3.3 Verbreding

Het leerplan kan ertoe bijdragen de interesse en aanleg van leerlingen te stimuleren, te observeren en te onderzoeken, en zo het observatie- en oriëntatieproces in functie van een studiedomein te ondersteunen. Een leerling die geboeid is door Mens & samenleving is mogelijk een leerling die interesse en aanleg heeft voor de studiedomeinen Maatschappij en welzijn of Economie en organisatie. Bepaalde doelen van het leerplan sluiten aan bij één van die domeinen.

Een vak van de algemene vorming heeft niet als bedoeling een leerling naar één of naar een beperkt aantal studiedomeinen te oriënteren. Het leerplan biedt dan ook kansen om de interesse van leerlingen te verbreden met het oog op de keuze voor elk studiedomein in de tweede graad. Een aantal leerplandoelen scheppen voor leraren mogelijkheden om de interesse van leerlingen vanuit dit domein overstijgend perspectief te observeren. Zo bieden leerplandoelen 3, 10 en de doelen uit de rubriek 'Ik en mijn relatie met de samenleving' kansen om de interesse van leerlingen voor alle studiedomeinen op het spoor te komen.

3.4 Algemene uitgangspunten

- Rol van de procedurele doelen:
Het is niet de bedoeling om de procedurele doelen als een apart gegeven te benaderen. Je hebt als leraar de vrijheid en verantwoordelijkheid om deze doelen strategisch in te zetten en te combineren met doelen uit de inhoudelijke rubrieken: 'Ik als persoon', 'Ik en mijn relatie met anderen', 'Ik en mijn relatie tot de samenleving.'
- We gaven reeds aan dat de krachtlijnen van het vak en de eerste krachtlijn in het bijzonder (persoonsvorming) als een rode draad doorheen de inhoudelijke rubrieken lopen. We gaan bij de opbouw van het leerplan uit van een sterke interactie tussen de krachtlijnen en de rubrieken onderling:

Een dergelijke rubricering nodigt uit tot een interdisciplinaire aanpak tussen doelen en leerinhouden die zich eerder richten op het financieel-economische en doelen en leerinhouden die eerder sociaal en/of sociaal-maatschappelijk van aard zijn. We kozen niet voor een opdeling economie en sociaal-maatschappelijke vorming. We geloven dat een meer interdisciplinaire aanpak leidt tot een dieper en meer samenhangend inzicht in de leerinhouden.

Voorbeelden:

- Je kan budgettaire keuzes, aankoopgedrag en het inzicht in gecreëerde behoeften koppelen aan het werken aan het onderscheid tussen rationele, emotionele en intuïtieve keuzes en/of de keuzes die je kan maken in functie van het opbouwen, onderhouden of versterken van een gezonde levensstijl.
- Het mechanisme van groepsdruk hoef je niet alleen vanuit een relatie met pest- en uitsluitingsgedrag te illustreren. Je kan ook focussen op de positieve gevolgen van groepsdruk zoals elkaar ondersteunen bij het samenwerken en samenleven of bij het maken van gezonde keuzes m.b.t. voeding of bewegen.
- Wanneer leerlingen de activiteiten van verschillende soorten ondernemingen en organisaties in de eigen leefomgeving verkennen en leren over de impact van de beslissingen die deze ondernemingen nemen op de samenleving, kan je tegelijkertijd aandacht besteden aan organisaties en diensten waar zij als jongeren terecht kunnen voor hulp en informatie bij problemen.
- Mens & samenleving biedt met andere woorden de ruimte en opportuniteiten om zelf keuzes te maken in het clusteren van doelen en zo tot dwarsverbanden te komen. Het is geenszins de bedoeling om de doelen in chronologische volgorde af te werken of het vak op te delen in een onderdeel economische vorming en een onderdeel sociaal-maatschappelijke vorming.
- Als het vak Mens & samenleving een oefenplaats wil zijn voor (inter)persoonlijke en maatschappelijke vorming vooronderstelt dat authentieke contexten:
 - Zo is de uitwerking van de doelen best ingebed in het pedagogisch project van de school en sluit het aan bij de keuzes vanuit het gemeenschappelijk funderend leerplan.
 - Het is belangrijk om bij de keuzes van leerinhouden, situatieschetsen, voorbeelden uit de actualiteit ... enerzijds aandacht te hebben voor die thema's en situaties die aansluiten bij de leefwereld van de jongeren en hen beroeren. Anderzijds biedt dit leerplan ook kansen om vanuit datgene wat jongeren raakt, hun kijk op de wereld te verbreden.
 - Maar ook een authentieke relatie tussen leerlingen en leraar waarbij verbondenheid en dialoog fundamenteel zijn, is belangrijk. Zo kan leren samenwerken in groep (groepswerk) verder inge oefend worden door middel van actief leren in functie van andere doelen en biedt dit (begeleide) oefenkansen voor het constructief omgaan met conflicten en voor respectvolle omgang met elkaar in een diverse klas en in de samenleving.
 - Dit leerplan biedt veel mogelijkheden om bewust in te zetten op constructieve feedback en binnenklasdifferentiatie, dialoog en verbondenheid.
- Mens & samenleving biedt opportuniteiten om als verbindende schakel te fungeren tussen de andere vakken van de algemene vorming. Zo kunnen bv. kapstukken, theoretische kaders en criteria die leerlingen aangereikt krijgen met betrekking tot samenwerken, gezondheid, duurzaamheid, systeemdenken getransfereerd worden naar andere vakken.

4 Leerplandoelen

4.1 Procedurele doelen

LPD 1 De leerlingen (v)erkennen een onderzoeksvraag of -probleem en zoeken een antwoord of oplossing gebruikmakend van geschikte (leer-)activiteiten, strategieën en tools om een afgebakende onderzoeksvraag te beantwoorden:

- een afgebakende onderzoeksvraag voor een probleem formuleren aan de hand van aangereikte criteria;
- informatie zoeken in aangereikte bronnen en daarbij een geschikte zoekstrategie gebruiken;
- stapsgewijs een onderzoekstechniek uitvoeren om digitale en niet-digitale gegevens te verwerven in functie van een onderzoeksvraag zoals een observatie, bronnenonderzoek, interview, enquête;
- een antwoord formuleren op een afgebakende onderzoeksvraag aan de hand van aangereikte richtlijnen.

Criteria voor een onderzoeksvraag: onderzoekbaar, ondubbelzinnig, afgebakend, relevant, beknopt en vraagvorm.

Leerlingen voeren minimaal 1x een onderzoeksopdracht uit waarbij ze systematisch de hele onderzoekscyclus doorlopen. In de eerste graad verloopt dat sterk begeleid (autonomie) en kan je dat beperken tot eenvoudige onderzoeksvragen (complexiteit).

Beheersingsniveau: Toepassen

- Heel wat leerplandoelen bieden mogelijkheden om leerlingen te leren onderzoeken. Het is niet nodig dat leerlingen telkens de hele onderzoekscyclus doorlopen. Ook deelvaardigheden zoals het hanteren van een onderzoekstechniek kunnen aan bod komen. Bij de opdracht waarin leerlingen de hele onderzoekscyclus doorlopen, kan het wenselijk zijn je in de eerste graad bv. te beperken tot een eenvoudig literatuuronderzoek.
- Het kan zinvol zijn om bij onderzoeksopdrachten het hanteren van principes vanuit het systeemdenken (LPD 28) te integreren.

LPD 2 De leerlingen onderbouwen een eigen mening over sociaal-maatschappelijke en economische feiten, thema's en trends met geldige argumenten die gebaseerd zijn op betrouwbare informatie:

- het onderscheid tussen **feit**, mening en argument;
- het onderscheid tussen realiteit en fictie.

Het inzicht krijgen in het onderscheid tussen feit en (eigen) mening en tussen realiteit en fictie zijn basisprincipes bij het leren argumenteren.

*Dit leerplandoel veronderstelt betrokkenheid en waardering.

Beheersingsniveau: Toepassen

- ❶ Verschillende contexten uit dit leerplan (betrouwbare informatie over gezondheid, budgetteren ...) bieden leerlingen kansen om een mening te onderbouwen. Daarnaast kan je kiezen voor vertrouwde gebeurtenissen (feiten), thema's en trends die leerlingen kennen via de (sociale) media en die hen beroeren. Voor leerlingen die moeilijkheden ervaren bij het formuleren van een eigen mening zijn tussenstappen mogelijk: je laat leerlingen verschillende meningen bij een feit vergelijken. Vervolgens kiezen ze een mening die het best past bij hun eigen gevoel, gedachte, waarde, overtuiging ...
- ❶ Het werken rond deze doelstelling vooronderstelt aandacht voor dialoog, interactie (LPD 16) en reflectie (LPD 3).

LPD 2.1 De leerlingen vormen een eigen mening over maatschappelijke feiten, thema's en trends.

Beheersingsniveau: Analyseren

- ❶ Het vormen van een mening over maatschappelijke feiten en thema's ... is geen gemakkelijke opdracht. Het maakt deel uit van de persoonsvorming van jongeren en helpt hen hun plaats te vinden in de wereld. In die zin zou dit doel als een rode draad doorheen het werken met het leerplan kunnen fungeren.
- ❶ Je kan kiezen voor gebeurtenissen (feiten), thema's en trends die leerlingen kennen via de (sociale) media en die hen beroeren maar ook onderzoek vragen (LPD 1) in functie van het formuleren van geldige argumenten die gebaseerd zijn op betrouwbare informatie.

4.2 Ik als persoon

LPD 3 De leerlingen beschrijven bij een **feit** hun gedachten, gevoelens, gedrag en de gevolgen voor zichzelf met behulp van richtvragen.

- Met leerlingen reflecteren over concrete feiten of gebeurtenissen (analyseren van hun gevoelens, gedachten, gedrag) helpt hen inzicht te krijgen in de eigen gevoelens en hun functie, in het onderscheid tussen verbaal en non-verbaal gedrag, in de eigen mentale en lichamelijke grenzen.

Illustreer voor de leerlingen de samenhang tussen een feit, gedachten, gevoelens, gedrag en de gevolgen voor zichzelf.

*Dit leerplandoel veronderstelt betrokkenheid en waardering.

Beheersingsniveau: Analyseren

Samenhang algemene vorming: Godsdienst LPD P 8, N 8, T 9, Sa 8, Sp 6, ILC 4, 12;
Nederlands LPD 6

- ❶ Het onderscheiden van feit en mening staat centraal in LPD 2.
- ❶ Vanuit situatieschetsen vanuit de actualiteit of eigen aan het samenleven of samenwerken op school kan je voor leerlingen met behulp van bv. een GGG-schema

(gevoelens, gedachten, gedrag) of SORC-schema (stimulus, organisme, reactie, context) de samenhang tussen een feit, gedachten, gevoelens, gedrag en de gevolgen voor henzelf illustreren.

LPD 4 De leerlingen beoordelen of een keuze rationeel, emotioneel of intuïtief is.

 Leerlingen leren het onderscheid tussen rationele, emotionele en intuïtieve keuzes.

Werken met keuzes in gegeven situaties uit de eigen leefwereld van jongeren.

De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Evalueren

- ① Jongeren maken keuzes op basis van rationele, emotionele of intuïtieve criteria. In de eerste graad ligt de focus op het maken van persoonlijke keuzes. Meerdere leerplandoelen van dit leerplan bieden voldoende contexten om hierrond te werken, bv. aankoopgedrag (LPD 20-21), keuzes in functie van het opbouwen, onderhouden of versterken van een gezonde levensstijl (LPD 6-7), budgettaire keuzes (LPD 10) ... Er is ook een link met LPD 38 en 39 uit het Gemeenschappelijk funderend leerplan (keuzes maken in het kader van onderwijsloopbaan).

LPD 5 De leerlingen verwoorden met behulp van richtvragen welke feiten hen zelfvertrouwen geven en welke feiten hen onzeker maken.

 In functie van het ontwikkelen van een positief zelfbeeld en zelfvertrouwen (welbevinden) is het belangrijk dat leerlingen zich bewust worden van feiten of gebeurtenissen die hen zelfvertrouwen geven of onzeker maken. Maar ook dat ze voldoende kansen krijgen om te falen en te groeien. Daardoor krijgen leerlingen inzicht in concepten zoals zelfbeeld en zelfvertrouwen.

*Dit leerplandoel veronderstelt betrokkenheid, waardering en zelfkennis.

Beheersingsniveau: Analyseren

Samenhang algemene vorming: Godsdienst LPD Sp 5, 6, ILC 7

- ① Meerdere leerplandoelen van dit leerplan bieden voldoende contexten (keuzegedrag (LPD 4, 10, 21), gezondheid (LPD 6, 7), diversiteit (LPD 13), identiteit (LPD 12), het hanteren van (sociale) rollen (LPD 15), het durven verantwoordelijkheid nemen (LPD 21), een mening onderbouwen (LPD 2) ... om met leerlingen vanuit een positieve en realistische benadering te reflecteren en hen te stimuleren om ervaringen en feiten die hun welbevinden beïnvloeden bewust en expliciet onder woorden te brengen.
- ① Gericht werken met zelfevaluaties tijdens de lessen of bij projecten, bv. met behulp van richtvragen, biedt kansen tot reflectie en zelfkennis aangaande feiten en gebeurtenissen die zelfvertrouwen of onzekerheid geven.

LPD 6 De leerlingen verklaren het belang van een gezonde levensstijl.

Baken het belang van een gezonde levensstijl af door het doel te benaderen vanuit het perspectief van de jongeren. Focus hierbij op de thema's voeding, beweging en hygiëne in functie van het illustreren van adviezen in leerplandoel 7.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Godsdienst LPD Sp 5, 6

- Het is belangrijk om een gezonde levensstijl te benaderen vanuit een totaalvisie op gezondheid met aandacht voor het samenspel tussen lichamelijk, mentaal, sociaal en spiritueel welbevinden. Ook omgevingsfactoren beïnvloeden onze gezondheid.

LPD 6.1 De leerlingen onderzoeken het belang van het onderhouden of versterken van een gezonde en veilige levensstijl voor zichzelf en voor de samenleving op korte en lange termijn.

Beheersingsniveau: Analyseren

- Je kan leerlingen bronnen (artikels, reportages, cijfermateriaal ...) aanreiken waarin mogelijke gevolgen van een (on)gezonde levensstijl voor het individu en voor de samenleving worden beschreven: sedentair gedrag, verkeersongevallen, invloed van niet recycleerbare restmaterialen op de gezondheid, luchtvervuiling, (hand)hygiëne ... Ook omgevingsfactoren kan je aan bod laten komen.

LPD 7 De leerlingen illustreren adviezen voor hygiëne, voeding en beweging om een gezonde levensstijl op te bouwen, te onderhouden en te versterken.

Werk op basis van actuele en wetenschappelijk onderbouwde adviezen en richtlijnen.

Besteed bij het duiden van het belang van een gezonde levensstijl aandacht aan risicofactoren en preventieve maatregelen voor hygiëne (lichaams-, hand- en mondhygiëne), voeding en beweging (m.i.v. zithouding).

De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Lichamelijke opvoeding LPD 6, 7;
Natuur, ruimte & techniek LPD 19; Techniek LPD 13

- Werken met de actuele voedings- en bewegingsdriehoek biedt vele kansen: aandacht voor zithouding, keuzegedrag inzake voeding, bewegingsrichtlijnen en mogelijke valkuilen hierbij.
- Je benadert het item "gezonde levensstijl" best vanuit een totaalvisie op gezondheid met aandacht voor het samenspel tussen lichamelijk, mentaal, sociaal en spiritueel welbevinden.
- Je kan werken rond thema's en adviezen die aansluiten bij de leefwereld van jongeren met aandacht voor de diversiteit op school en de beschikbare middelen of

mogelijkheden van de jongeren. Het is belangrijk om daarbij aandacht te hebben voor die aspecten die leerlingen effectief kansen bieden tot keuzegedrag.

- Vanuit aandacht voor het gezondheidsbeleid op niveau van de school is er een link met LPD 42 van het Gemeenschappelijk funderend leerplan.

LPD 8 De leerlingen beoordelen de mogelijkheden van mediagebruik en de risico's voor de lichamelijke en mentale gezondheid.

 De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een [persoonlijk referentiekader](#).

Beheersingsniveau: Evalueren

Samenhang algemene vorming: Artistieke vorming LPD 8; Beeld LPD 7

- Met behulp van concrete situaties kan je leerlingen bewust maken van de vele mogelijkheden van mediagebruik.
 - Voorbeelden van mogelijkheden van mediagebruik: sociale contacten onderhouden ondanks afstand, sociale groepsvorming rond een thema, samenwerken aan projecten of documenten ...
 - Voorbeelden van risico's: de gevolgen van schermgebruik voor de lichamelijke gezondheid, mogelijke gevolgen van het delen van privacygevoelige gegevens of gevolgen van cyberpesten voor het welbevinden.
- Wanneer leerlingen mogelijke situaties van pest- en uitsluitingsgedrag leren herkennen, kunnen ze de stap zetten naar manieren om daarop te reageren (LPD 19).
- Vanuit het werken rond het omgaan met media is er een link met LPD 18 van het Gemeenschappelijk funderend leerplan.

LPD 9 De leerlingen geven aan waar ze informatie en hulp kunnen vinden in geval van persoonlijke problemen of problemen met anderen.

 Wanneer leerlingen het moeilijk hebben, willen we dat ze in staat zijn om dat aan te geven en hulp te zoeken. Een belangrijke stap daarbij is dat leerlingen weten waar ze terecht kunnen voor informatie en hulp. We denken aan personen, organisaties of websites waar leerlingen laagdrempelig informatie of hulp vinden zoals leerlingenbegeleiding, JAC, Awel, huisarts, Sensoa, OCMW, kinderrechtencommissariaat (LPD 24) ...

*Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en waardering.

Beheersingsniveau: Begrijpen

LPD 10 De leerlingen maken in gesimuleerde situaties budgettaire keuzes voor zichzelf rekening houdend met beschikbare middelen.

 Bij het uitwerken van gesimuleerde situaties rekening houden met:

- een diversiteit aan gezinssituaties (impact van een gezinsbudget op budget van de jongere);
- de budgettaire mogelijkheden van de jongeren in de klas (eigen budget);

- factoren zoals het budget en te verwachten uitgaven en inkomsten, gevolgen van lenen bij anderen, het belang van sparen;
- keuzecriteria en valkuilen bij het kiezen.

Inzicht in het belang van administratiebeheer, het bewaren van persoonlijke administratie en het hebben van een overzicht over de eigen inkomsten en uitgaven zijn inherent aan het maken van budgettaire keuzes (budgetbeheer).

*De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Evalueren

- Omdat het belangrijk is om rekening te houden met de soms kwetsbare thuissituatie van leerlingen - heel wat jongeren leven in armoede - is het werken met gesimuleerde situaties belangrijk. Ook leerlingen onder begeleiding een budget laten beheren in functie van bv. een school- of lesactiviteit is een mogelijkheid.
- Je leert leerlingen bewust pro's en contra's afwegen en nadenken over de gevolgen van hun keuze.
- In functie van verantwoord budgetteren, consumeren en het voorkomen van armoede kan je leerlingen gesimuleerde situaties of casussen aanreiken waarbij:
 - het bewaren van documenten zoals kastickets, rekeninguittreksels, facturen en garantiebewijzen (ticketgarantie), enz. belangrijk is;
 - ze ervaren dat het bewaren van het overzicht over de eigen inkomsten en uitgaven (al dan niet met behulp van een digitale tool) belangrijk is voor het maken van de budgettaire keuzes op korte en lange termijn alsook in functie van het voorkomen van schulden;
 - ze bewust worden van het belang van sparen.

BG - De leerling maakt budgettaire keuzes voor zichzelf en houdt daarbij rekening met een eigen budget en een gezinsbudget.

 Er is geen onderscheid met het overeenkomstige LPD Mens & samenleving 10.

LPD 11 De leerlingen beoordelen de veiligheid, risico's en kosten verbonden aan het gebruik van betaalmiddelen en verkoopkanalen met aandacht voor preventie van bedrog en fraude.

 Om de veiligheid, risico's en kosten te kunnen beoordelen, hebben leerlingen inzicht in de werking en het gebruik van betaalmiddelen nodig.

Veiligheid en risico's: aandacht voor strategieën om bedrog en fraude te voorkomen en om daarop adequaat te reageren.

Beheersingsniveau: Evalueren

- Je kan je best beperken tot actuele verkoopkanalen en betaalmiddelen waar jongeren van de eerste graad toegang toe hebben.

BG - De leerling licht de veiligheid, risico's en kosten verbonden aan het gebruik van betaalmiddelen en verkoopkanalen toe.

- Het beoogde beheersingsniveau is 'begrijpen' (niet 'evalueren'). Verder is er geen onderscheid met het overeenkomstige LPD Mens & samenleving 11.

4.3 Ik en mijn relatie met de ander(en)

LPD 12 De leerlingen illustreren dat identiteit:

- een wisselwerking is tussen verschillende aspecten;
- zich ontwikkelt door en in relatie met anderen en;
- zich ontwikkelt doorheen tijd en ruimte.

 Aspecten van identiteit: identiteit is meervoudig (gelaagd) en wordt gevormd door een wisselwerking van verschillende aspecten van identiteiten zoals lichamelijke, mentale, sociale, culturele en economische aspecten met aandacht voor gender, seksuele voorkeur, levensbeschouwing, sociale achtergrond, etnische achtergrond, thuistaal, lichamelijke en mentale mogelijkheden en beperkingen (inclusie).

Tijd en ruimte: de ontwikkeling van identiteit is dynamisch. Identiteit ontwikkelt zich doorheen de tijd en wordt beïnvloed door de eigen omgeving, achtergrond en persoonlijke beleving van ruimte en tijd. Denk hierbij bv. aan hoe reizen en contacten met andere culturen of doelgroepen (ouderen, mensen met een beperking) onze identiteitsontwikkeling verrijken.

Zelfkennis over aspecten van de eigen identiteiten.

*Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en waardering.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Geschiedenis LPD 23, 25;
Godsdienst LPD Sa 1, 2, T 2, 9, ILC 1, 8, 10

- Je kan leerlingen bv. met behulp van identiteitscirkels, aspecten van de eigen identiteit(en) in kaart laten brengen en die laten delen met anderen: wie ben ik? Wie wil ik zijn? Waar voel ik me goed bij? Waar geloof ik in? Tot welke groepen behoor ik en tot welke niet? Welke keuzes maak ik? Wat leer ik van anderen? Hoe zien anderen mij? De opvattingen daarover hebben een invloed op relaties en omgang met anderen (LPD 13). Denk daarbij aan solidariteit, conflict, pesten, discriminatie en geweld.
- Reflecteren over de eigen identiteit helpt de diversiteit in de samenleving te onderscheiden en waarderen (empathie) en stimuleert tot samenwerken en samenleven. Het is belangrijk om zowel oog te hebben voor de gelijkenissen als voor de verschillen tussen mensen.
- Identiteit wordt ook gekleurd door levensbeschouwing o.a. door het dragen van symbolen, ethische keuzes, aandacht voor kwetsbare mensen (bv. door armoede, ziekte, ouderdom ...).

LPD 12.1 De leerlingen analyseren welke aspecten van identiteit het dagelijks leven van jongeren beïnvloeden.

Beheersingsniveau: Analyseren

- i** Je kan leerlingen actuele bronnen (artikels, reportages, beeldfragmenten ...) aanreiken. Je kan dit doel ook verdiepen door leerlingen te leren observeren met behulp van eenvoudige observatieschema's. Het leren onderscheiden van feiten en interpretaties kan in relatie gebracht worden met het onderscheid tussen feit en mening (LPD 2).

LPD 13 De leerlingen illustreren hoe **diversiteit** in de eigen klas- en leefomgeving kansen geeft en uitdagingen biedt voor het samenleven.

 *Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid, waardering en engagement.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Godsdienst LPD Sa 1, 9, ILC 3, 11, 16, 17, 23

- i** Je kan met leerlingen reflecteren op dagelijkse gebeurtenissen in het klas- en schoolleven, bv. bij actieve werkvormen, bij conflicten, tijdens samenwerken, wanneer leerlingen elkaar helpen.

LPD 13.1 De leerlingen analyseren hoe diversiteit in de eigen klas- en leefomgeving kansen geeft en uitdagingen biedt voor het samenleven.

Beheersingsniveau: Analyseren

- i** Je kan leerlingen actuele bronnen (artikels, reportages, beeldfragmenten ...) aanreiken. Je kan dit doel ook verdiepen door leerlingen te leren observeren met behulp van eenvoudige observatieschema's. Het leren onderscheiden van feiten en interpretaties kan in relatie gebracht worden met het onderscheid tussen feit en mening (LPD 2).

LPD 14 De leerlingen onderscheiden in situaties verschillende **sociale rollen en interacties**.

Beheersingsniveau: Begrijpen

- i** Leerlingen leerden in het basisonderwijs verschillende sociale rollen hanteren. Het werken met een kader om gedrag en sociale interacties te duiden zoals de Axenroos, Roos van Leary, Relatiewijzer... is een hulpmiddel om sociale rollen en interacties (gedrag in situaties) te duiden of te visualiseren:
 - verschillende sociale rollen en interacties;
 - constructief en destructief gedrag;
 - verbaal en non-verbaal gedrag;
 - ...
- i** Je kan werken met beeldfragmenten, rollenspelen, situatieschetsen of andere werkvormen.

- De leerlingen kunnen het hanteren van sociale rollen verder inoefenen in functie van het leren samenwerken (LPD 15) en constructief omgaan met elkaar (LPD 16).

LPD 14.1 De leerlingen analyseren in situaties:

- **het dynamisch karakter van sociale rollen;**
- **het verloop van interacties;**
- **constructief en destructief gedrag;**
- **de relaties tussen verbaal en non-verbaal gedrag;**
- **verschillende perspectieven.**

Beheersingsniveau: Analyseren

- Je kan samen met leerlingen (begeleid) reflecteren op situaties die deel uitmaken van het klas- en schoolgebeuren zoals groepswork, een project, een conflict in de klasgroep. Je kan dit doel ook verdiepen door leerlingen te leren observeren met behulp van eenvoudige observatieschema's. Het leren onderscheiden van feiten en interpretaties kan in relatie gebracht worden met het onderscheid tussen feit en mening (LPD 2). Inzicht in de wijze waarop opvattingen, waarden, oordelen de kijk op een sociale situatie of gebeurtenis beïnvloeden (perspectieven) of het inzicht in oorzaak-gevolg relaties kunnen in relatie gebracht worden met het systeemdenken (LPD 28).

LPD 15 De leerlingen dragen bij aan een welomschreven groepsopdracht bij aan het tot stand komen van een gezamenlijk resultaat:

- **ze passen basisregels en strategieën toe;**
- **ze hanteren (sociale) rollen en interacties;**
- **ze gebruiken vormen van tijdsplanning en taakverdeling.**

 Naast de sociale rollen komen hier ook taakgerichte rollen aan bod die typisch zijn voor het samenwerken zoals tijdbewaker, aanmoediger, verslaggever ...

Wanneer je werkt rond tijdsplanning kan je in functie en afhankelijk van de groepsactiviteit inzetten op agendagebruik, werken met logboek, leerpaden ...

*De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Toepassen

Samenhang algemene vorming: Artistieke vorming LPD 13; Beeld LPD 13; Lichamelijke opvoeding LPD 12, 17; Muziek LPD 15

- Het is belangrijk om leerlingen tijdens de les expliciet en bewust te leren samenwerken bij groepsopdrachten. Zo leren ze basisregels en strategieën aan en ontwikkelen ze een gemeenschappelijke taal. Herhaling (met behulp van keuze voor didactiek) is belangrijk om het geleerde te verankeren (spiraalsgewijs leren).
- Ook in andere lessen en vakken werken leerlingen samen. Het is dus belangrijk om op schoolniveau/teamniveau af te spreken op welke basisregels, strategieën (LPD 16), methoden je inzet: welke taal gebruiken we om rollen in het samenwerken aan te

duiden? Welke basisregels spreken we af? Hoe gaan we om met groepswork of het samenwerken bij groepsactiviteiten in de eerste graad, leren we leerlingen omgaan met feedback? Hoe leren we hen samen komen tot een besluit?

LPD 16 De leerlingen hanteren strategieën om zowel in informele als in formele relaties respectvol en constructief om te gaan met anderen in een diverse samenleving.

 Met anderen bedoelen we zowel individuele anderen als groepen.

Strategieën in functie van sociale interacties:

- afstemmen op de ander (formele en informele relaties) en de situatie;
- aanvaardbaar verbaal en non-verbaal gedrag stellen;
- grenzen stellen en bewaken;
- leefregels en afspraken naleven;
- zich inleven in de situatie en de ander (empathie);
- in dialoog gaan met anderen;
- doelgericht communiceren.

Beperk je m.b.t. doelgericht communiceren tot de strategieën die in Nederlands aan bod komen.

*De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Toepassen

Samenhang algemene vorming: Engels LPD 7, 14, 15; Frans LPD 7, 14, 15;
Godsdienst LPD Sa 3, ILC 16, 24; Lichamelijke opvoeding LPD 17, 18;
Nederlands LPD 16, 17

LPD 17 De leerlingen benoemen in de samenleving situaties van onverdraagzaamheid en discriminatie.

 *Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Godsdienst LPD Sa 3, ILC 19

- De actualiteit biedt veel kansen. Je laat leerlingen situaties van onverdraagzaamheid en discriminatie herkennen en benoemen. Je kan ook werken rond voorbeelden of acties waarin mensen opkomen voor verdraagzaamheid. Het herkennen van zowel positieve als negatieve voorbeelden vormt een opstap naar het ontkrachten van uitsluitingsmechanismen. Je kan bij het bespreken van situaties verwijzen naar aspecten van identiteit (LPD 12), diversiteit (LPD 13) en uitsluitingsgedrag (LPD 19) ...

LPD 18 De leerlingen lichten de mechanismen van vooroordelen, stereotypering, machtsmisbruik en groepsdruk toe.

 *Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

- ① Je kan werken met concrete situaties uit de leefwereld van jongeren. Je leert hen begrijpen hoe deze mechanismen het leven van mensen beïnvloeden. Groepsdruk of stereotypering werken zeer sturend, bv. bij het maken van keuzes en het stellen van gedrag. Soms gaan die in tegen de levensstijl die ze trachten uit te bouwen. Zo kan je het bv. belangrijk vinden dat mensen fair en respectvol behandeld worden en toch durf je niks te zeggen als een klasgenoot online of “live” wordt gepest omdat hij niet meegaat in de rage van online games. Het feit dat niemand optreedt tegen de pester heeft te maken met groepsdruk. Inzicht in de mechanismen verhoogt de eigen weerbaarheid.
- ① Deze mechanismen zijn toepasbaar binnen de contexten van gezondheid (LPD 6, 7), diversiteit (LPD 13), discriminatie (LPD 17), uitsluitingsgedrag (LPD 19), consumeren (LPD 10, 21) ...

LPD 18.1 De leerlingen analyseren hoe vooroordelen en stereotypering de beeldvorming van mensen beïnvloeden.

Beheersingsniveau: Analyseren

- ① Je kan werken met voorbeelden uit het verleden (bv. in het kader van herinneringseducatie) of heden (minderheden, relatie man-vrouw (gender), rollenpatronen (studiekeuze) ...). Door de keuze van aangereikte bronnen kan je ook verbanden leggen met onverdraagzaamheid, discriminatie (LPD 17) of uitsluitingsgedrag (LPD 19).

LPD 19 De leerlingen demonstreren in gesimuleerde situaties:

- strategieën om tot constructieve oplossingen voor conflictsituaties te komen;
- strategieën om respectvol te reageren bij pest- en uitsluitingsgedrag.

Bij het realiseren van dit doel vertrek je vanuit reële schoolse situaties en de leefwereld van jongeren.

Leerlingen leren oog hebben voor de mentale en fysieke grenzen van zichzelf en van anderen.

*De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een persoonlijk referentiekader.

Beheersingsniveau: Toepassen

- ① Je kan leerlingen leren dat conflicten bij het samenleven horen en dat verschillende strategieën mogelijk zijn om constructief met conflicten om te gaan zoals het verwoorden van een gevoel (ik-boodschap), luisteren ... Soms zijn conflicten moeilijk op te lossen en kan het ook constructief zijn om de relatie een andere wending te geven zoals kiezen om klasgenoten te zijn in plaats van vrienden.
- ① Het is belangrijk dat leerlingen pest- en uitsluitingsgedrag leren herkennen en beseffen dat er verschillende mogelijkheden (mogen) zijn om te reageren bij pest- en

uitsluitingsgedrag. Bv. niet reageren en vermijden houden schadelijk gedrag in stand; respectvol reageren kan op verschillende manieren van veilig melden tot weerbaar reageren, belang van peer-support ... Hierbij kan je aandacht besteden aan het verschil tussen pesten en een conflict.

- ❶ Je kan werken met rollenspelen vanuit casussen, met [proactieve cirkels](#) ...
- ❷ Je houdt best rekening met het pestbeleid van de school: werken met [proactieve cirkels](#), No-Blame, herstelgericht werken ... Door regelmatig te werken met dergelijke methodieken werk je aan verbondenheid en een positieve klassfeer.

LPD 20 De leerlingen verklaren hoe [verkooppraktijken](#), reclame, peers, (sociale) media, milieu en sociale achtergrond behoeften creëren.

- 📄 Verschil tussen gecreëerde behoeften en eigen (reële) behoeften;
Sociale achtergrond: opvoeding, financiële mogelijkheden, status ...

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Artistieke vorming LPD8; Beeld LPD 7

- ❶ Door middel van concrete situatieschetsen of voorbeelden ((reclame)filmpjes, vlogs, groepsdruk ...) kan je leerlingen leren inzien dat behoeften en het eigen keuzegedrag o.a. worden beïnvloed of gecreëerd door anderen. Het verwerven van voldoende zelfkennis, zelfbewustzijn en weerbaarheid ondersteunt het komen tot meer evenwichtige en verantwoorde keuzes. Een diepgaande analyse van de werking van verschillende kanalen, methodieken, strategieën kan gebeuren in de basisopties.

BG - De leerling verklaart zijn keuzegedrag bij aankopen rekening houdend met zijn behoeften en beïnvloedende factoren.

- 📄 Het beoogde beheersingsniveau is 'begrijpen' (niet 'evalueren'). Verder is er geen onderscheid met de overeenkomstige LPD Mens & samenleving 20 en 21.

LPD 21 De leerlingen beargumenteren hun keuzegedrag bij aankopen rekening houdend met aspecten van verantwoord consumeren.

- 📄 De leerlingen beseffen dat mensen, maar ook zichzelf, handelen vanuit een [persoonlijk referentiekader](#).

Beheersingsniveau: Evalueren

- ❶ Aan de hand van concrete situatieschetsen reflecteer je samen met de leerlingen of ze in hun aankoopgedrag ook rekening houden met aspecten van verantwoord consumeren.
- ❷ Als je spreekt over verantwoord consumeren is het belangrijk om leerlingen te stimuleren om na te denken over de mate waarin hun keuzes duurzaam zijn. Je neemt steeds sociale, economische en milieuaspecten mee:
 - bij je aankopen of gebruik van producten en diensten rekening houden met het milieu en grondstoffen die niet onuitputtelijk zijn ... (Planeet);

- bij je aankopen rekening houden met de mensen die in goede omstandigheden werken en een loon krijgen waarvan ze goed kunnen leven (ethisch consumeren) of die de gezondheid bevorderen ... (Mensen, Partnerschap);
- economisch verantwoord consumeren betekent dat je verspilling vermijdt en rekening houdt met je budget, prijs-kwaliteit-verhouding ... (Profit – in de [Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen](#) Prosperity of Welvaart genoemd).

BG - De leerling verklaart zijn keuzegedrag bij aankopen rekening houdend met zijn behoeften en beïnvloedende factoren.

 Het beoogde beheersingsniveau is 'begrijpen' (niet 'evalueren'). Verder is er geen onderscheid met de overeenkomstige LPD Mens & samenleving 20 en 21.

LPD 22 De leerlingen lichten de mogelijke risico's van lenen en schuld toe.

 Consumeren en betalen hebben financiële gevolgen op korte en lange termijn (LPD 23). In functie van het maken van budgettaire keuzes krijgen leerlingen inzicht in mogelijke risico's van lenen en schuld.

Beheersingsniveau: Begrijpen

- ❶ Je kan werken met concrete situatieschetsen vanuit de leefwereld van de jongere zoals lenen bij medeleerlingen, koppelverkoop zoals gsm gekoppeld aan een abonnement ...
- ❶ Je staat ook stil bij alternatieven zoals sparen (LPD 10).

LPD 23 De leerlingen ontleden een gesimuleerd gezinsbudget vanuit een inzicht in:

- **het onderscheid tussen inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn;**
- **begrippen als sparen en rente.**

 Jongeren moeten leren om zelf een beperkt budget te beheren binnen een gezinscontext. Hen vertrouwd maken met inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn en met begrippen als sparen en rente is nodig om doordachte budgettaire keuzes te kunnen maken.

Beheersingsniveau: Analyseren

- ❶ Je houdt bij het uitwerken van gesimuleerde situaties rekening met de diversiteit in de samenleving en de kwetsbaarheid van de jongeren in de klas door bv. leerlingen inzicht te geven op inkomens van veel voorkomende beroepen, gezinsbudget van een alleenstaande ouder met schoolgaande kinderen, het onderscheid tussen bruto- en nettoloon ...
- ❶ Je kan je best beperken tot de begrippen rente en sparen en niet uitbreiden naar beleggingsvormen en interestberekeningen.
- ❶ Aan de hand van deze situatieschetsen kan je illustreren hoe de samenleving via een herverdelingsmechanisme zorgt voor een aanvullend of vervangingsinkomen (LPD 27).

4.4 Ik en mijn relatie met de samenleving

LPD 24 De leerlingen lichten het belang van mensenrechten en kinderrechten toe.

 Voor de mensenrechten wordt uitgegaan van het referentiekader Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, bij kinderrechten van het Kinderrechtenverdrag ... In de eerste graad beoog je een basisinzicht in mensen- en kinderrechten en hun belang.

*Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en waardering.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Geschiedenis LPD 28

- ① Mensen- en kinderrechten kan je in verband brengen met het voorkomen van discriminatie en uitsluitingsgedrag (sociale rechtvaardigheid) (LPD 17, 19), met de thema's van de [Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen](#), met budgettaire keuzes (LPD 10), het zoeken van hulp en informatie bij moeilijkheden (LPD 9) ...

LPD 24.1 De leerlingen beargumenteren de rol van mensenrechtenorganisaties en het kinderrechtencommissariaat.

Beheersingsniveau: Analyseren

LPD 25 De leerlingen lichten de activiteiten toe van verschillende soorten ondernemingen en organisaties in de eigen leefomgeving met aandacht voor:

- het onderscheid tussen [goederen en diensten](#);
- het onderscheid tussen handelsondernemingen, productieondernemingen en dienstverlenende ondernemingen;
- [profit](#) en [non-profit](#) ondernemingen/organisaties.

 Activiteiten zoals productie, aankoop, verkoop, administratie en logistiek en bijhorende functies.

In de eerste graad krijgen leerlingen een eerste kennismaking met de activiteiten en functies van bedrijven en organisaties. Het is een eerste stap in functie van het kunnen begrijpen en analyseren van de dynamiek en de drijfveren van bedrijven en organisaties in relatie tot eigen keuzes en de (toekomstige) positie als werknemer en/of ondernemer.

Beheersingsniveau: Begrijpen

- ① Je kan vertrekken vanuit concrete situaties: welke bezittingen heb ik vandaag bij of draag ik (kleding ...)? Waaruit bestaat mijn lunch en wie zorgt hiervoor? Welke ondernemingen, organisaties en diensten vind ik in de omgeving van de school?

LPD 26 De leerlingen lichten de impact van beslissingen van ondernemingen en organisaties op de omgeving toe met aandacht voor:

- **gevolgen van keuzes omtrent winst, concurrentiepositie en maatschappelijk verantwoord ondernemen;**

- belang van de **sociale sector**.

Ondernemingsbeslissingen worden beïnvloed door diverse factoren zoals winstdoelstelling en de concurrentiepositie. Maar ondernemingsbeslissingen hebben ook impact op de omgeving. De leerlingen moeten zich bewust zijn van de invloed die ondernemingen en organisaties door bv. tewerkstelling van kansengroepen, eerlijke handel of maatschappelijk verantwoord ondernemen kunnen uitoefenen.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen: met aandacht voor People, Planet en Profit. In de **Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen** spreekt men van Prosperity of Welvaart in plaats van Profit. De SDG's worden aangevuld met de thema's Vrede en Partnerschap.

Beheersingsniveau: Begrijpen

LPD 27 De leerlingen lichten toe hoe de overheid impact heeft op de samenleving door:

- **inkomsten: belastingen en sociale zekerheidsbijdragen;**
- **uitgaven;**
- **het herverdelingsmechanisme.**

Beheersingsniveau: Begrijpen

Via voorbeelden uit de actualiteit kan je illustreren dat de overheid zorg draagt voor de samenleving via uitgaven zoals onderwijs, gezondheidszorg, infrastructuur ... Daarnaast is het solidariteitsprincipe in onze samenleving belangrijk. Via het herverdelingsmechanisme zorgt de overheid voor een aanvullend en/of vervangend inkomen (pensioenen, kinderbijslag, tegemoetkomingen voor iedereen of voor doelgroepen ...). In hun directe omgeving vangen leerlingen via ouders of media allerhande signalen op over de rol van de overheid. Het is dus aangewezen om leerlingen de nodige kennis en inzichten bij te brengen om die informatie in een correct en volledig kader te kunnen plaatsen. Het is dus niet de bedoeling om het achterliggende systeem van bv. de sociale zekerheid uit te leggen.

LPD 28 De leerlingen lichten de complexiteit en verwevenheid van duurzaamheidskwesities op vlak van consumptie toe:

- **oorzaak – gevolgrelatie(s);**
- **onderscheid geheel – onderdeel binnen **systemen**;**
- **verschillende perspectieven;**
- **de interactie tussen **maatschappelijke domeinen**.**

Perspectieven:

- eigen aan de Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (People, Planet, Prosperity, Peace, Partnership – Sustainable Development Goals);
- eigen aan een maatschappelijk domein;
- persoonlijk perspectief versus maatschappelijk perspectief.

Maatschappelijke domeinen: sociaal, economisch, cultureel en politiek domein.

*Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Beheersingsniveau: Begrijpen

Samenhang algemene vorming: Aardrijkskunde LPD 16; Geschiedenis LPD 8, 17; Godsdienst N 6, 8, 9; Natuur, ruimte & techniek LPD 22; Natuurwetenschappen LPD 12; Techniek LPD 20;

- ❶ Dit doel wil de basis leggen voor competenties die centraal staan in het [systeemdenken](#) en in duurzame ontwikkeling.
- ❷ De toepassing op duurzaamheidskwesties vertrekt zoveel als mogelijk van de lokale context: bv. eigen aankopen van voeding, kledij, keuzes m.b.t. mobiliteit ...
- ❸ Je kan aandacht besteden aan verantwoord consumeren. Je stimuleert leerlingen om kritisch na te denken over de mate waarin hun keuze duurzaam is (LPD 2, 3).

LPD 28.1 **Leerlingen analyseren actuele maatschappelijke kwesties vanuit de principes van het [systeemdenken](#).**

Beheersingsniveau: Analyseren

- ❶ Voorbeelden van actuele maatschappelijke kwesties die aansluiten bij de leefwereld van de jongere: thema's
 - m.b.t. mobiliteit in relatie tot beweging, gezondheid;
 - m.b.t. de levensstijl van de jongere in relatie tot identiteit, diversiteit, cultuur, consumptie, reizen, levensbeschouwing, engagement;
 - m.b.t. uitsluiting, onverdraagzaamheid, discriminatie, groepsdruk, machtsmisbruik;
 - m.b.t. de impact van een lokaal bedrijf op de leefomgeving;
 - m.b.t. de verhouding Noord-zuid, globaal-lokaal.

LPD 29 **De leerlingen verklaren de impact van globale uitdagingen van duurzame ontwikkeling op lokaal niveau.**

 *Dit leerplandoel veronderstelt een houding van betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Beheersingsniveau: Begrijpen

- ❶ Je kan het systeemdenken aanwenden.
- ❷ Hier kan je de [Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen](#) (SDG's) als internationaal erkend referentiekader hanteren.
- ❸ Voorbeelden uit de actualiteit: uitdagingen m.b.t. mobiliteit- en/of milieu, voedselverlies en -verspilling ... (LPD 2, 3). Het kan ook zinvol zijn om vanuit een voorbeeld op het lokale niveau toe te werken naar een globale uitdaging.

LPD 29.1 **De leerlingen onderzoeken hoe we in het dagelijks leven kunnen anticiperen op globale uitdagingen van duurzame ontwikkeling.**

Beheersingsniveau: Analyseren

5 Lexicon

Het lexicon bevat een verduidelijking bij de in het leerplan gebruikte begrippen. De verduidelijking gebeurt enkel ten behoeve van de leraar.

Diversiteit

Aandacht voor verschillende aspecten van diversiteit (identiteiten) zoals lichamelijke, mentale, sociale en culturele aspecten met aandacht voor gender, seksuele voorkeur, levensbeschouwing, sociale achtergrond, etnische achtergrond, thuistaal, lichamelijke en mentale mogelijkheden en beperkingen (inclusie) ...

Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen of Sustainable Development Goals (SDG's): de Verenigde Naties keurde in 2015 17 doelstellingen en subdoelstellingen goed die mensen en landen moeten aanzetten tot actie in domeinen die van cruciaal belang zijn voor de mensheid en de planeet. Deze doelstellingen zijn geïntegreerd en ondeelbaar en zorgen voor evenwicht tussen de drie dimensies van duurzame ontwikkeling: de economische, sociale en milieudimensie. De doelstellingen kunnen worden onderverdeeld in 5 thema's: Mensen (People), Planeet (Planet), Welvaart (Prosperity), Vrede (Peace) en Partnerschap (Partnership).

Dynamisch karakter van sociale rollen

Het inzetten van sociale rollen is afhankelijk van de situatie. Sommige sociale rollen sluiten meer aan bij je persoonlijkheid dan andere. Door het oefenen van sociale vaardigheden, kan je leren om méér sociale rollen in meerdere situaties flexibel in te zetten.

Feit

Met een feit bedoelen we zowel een bepaalde handeling, actie, gedrag als een gebeurtenis of omstandigheid waarvan de werkelijkheid vast staat (Van Dale).

Gezondheid

WHO definieert gezondheid als een toestand van volledig lichamelijk, mentaal en sociaal welzijn.

Goederen en diensten

Goederen en diensten: onder dienst verstaat men in de economie niet-fysieke goederen. Diensten kunnen uiteenlopend van aard zijn zoals de behandeling van een patiënt, het geven van juridisch advies, het repareren van een auto, het opleiden van een leerling ...

Maatschappelijke domeinen

Domeinen die in de samenleving voorkomen, waaronder: het sociaal-economische, het demografische, het politieke, het juridische, het militaire, het sociaal-culturele, het levensbeschouwelijke, het ecologische, het wiskundige, het wetenschappelijke en het (digitaal-) technologische.

Non-profit

Non-profit onderneming/organisatie: een organisatie/onderneming waarin winst maken niet de belangrijkste doelstelling is, maar wel het sociaal en/of maatschappelijke aspect.

Persoonlijk referentiekader

Een geheel van persoonlijke waarden, opvattingen, overtuigingen, kennis en ervaringen (gebeurtenissen) die van invloed zijn op hoe je, vaak onbewust, gebeurtenissen waarneemt en beoordeelt (affectieve dimensie).

Proactieve cirkels

Pro-actieve cirkels: vorm van klasgesprek, cirkelgesprek waarbij iedereen leert om aandachtig en respectvol te luisteren naar elkaar. Leerlingen spreken in een positieve taal. Doordat iedereen aan bod komt, krijgt elke leerling de kans om over een bepaald onderwerp iets te zeggen. Door regelmatig te werken met deze methodiek werk je aan verbondenheid en een positieve klassfeer.

Profit

Profit onderneming/organisatie: een organisatie/onderneming waarbij winst maken één van de belangrijkste doelstellingen is.

Sociale rollen en interacties

Sociale rollen en interacties zoals leiding geven, leiding aanvaarden, hulp bieden, hulp vragen en aanvaarden, zich present stellen, zich openstellen voor een ander, opkomen voor zichzelf, zich kritisch opstellen ten opzichte van zichzelf en de ander, zich discreet opstellen, tot zichzelf komen ...

Sociale sector

Sociale sector: in Vlaanderen omvat dit de ziekenhuizen, centra voor geestelijke gezondheidszorg, revalidatiecentra, woon- en zorgcentra, kinderdagverblijven, diensten voor gezinszorg, zorg voor mensen met een beperking, integrale jeugdhulp, maatwerkbedrijven, culturele centra, bibliotheken, sportverenigingen en andere socioculturele organisaties.

Systeem

Een systeem bestaat uit een groep componenten of onderdelen die samen een geheel vormen én die door de relaties tussen de onderdelen enige mate van samenhang, ordening en complexiteit vertoont. Binnen een systeem kunnen er deelsystemen/verschillende organisatieniveaus voorkomen. Voorbeelden van systemen: een stad, een ecosysteem, een gezin ...

Systeemdenken

Zicht krijgen op de relaties tussen oorzaken en gevolgen houdt in dat je meer focust op verbanden tussen feiten dan op afzonderlijke feiten. Ook eigenschappen van oorzaak-gevolgrelaties kunnen hierbij onder de loep genomen worden (nooit rechtlijnig, vaak onbedoeld, niet altijd meteen zichtbaar ...). Naast de relaties tussen oorzaken en gevolgen focussen we ook op andere deelvaardigheden van het systeemdenken, met name zicht krijgen op onderdelen en geheel en zicht krijgen op verschillende perspectieven.

Verkoopkanalen

Verkoopkanalen zoals websites, winkilverkopen, onderlinge verkoop of ruil.

Verkooppraktijken

Praktijken gebruikt door ondernemingen om consumenten te lokken of te overhalen een product of dienst aan te schaffen, zoals kortingen, gezamenlijk aanbod, staaltjes ...

6 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar het didactisch materiaal en de uitrusting die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

Onontbeerlijk zijn

- voor de leraar: een leslokaal

- dat toelaat om zowel frontaal les te geven als de leerlingen in groep te laten samenwerken;
 - met actuele bronnen en beeldmateriaal of de mogelijkheid om ze digitaal te projecteren;
 - met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
 - met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
 - met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
 - met de mogelijkheid om internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid.
- voor de klasgroep
 - de mogelijkheid om te werken met (mobile) devices met een internetaansluiting.

7 Concordantie

De concordantietabel geeft duidelijk aan welke leerplandoelen de eindtermen realiseren.

Leerplandoel	Eindterm(en)
1	ET 13.3 - ET 13.9 - ET 13.11
2	ET 7.7 - ET 7.13
3	ET 1.17 - ET 7.7
4	ET 15.4
5	ET 1.15
6	ET 1.1
7	ET 1.1 - ET 1.2 - ET 1.3
8	ET 4.7
9	ET 1.8 - 1.19 - ET 7.17
10	ET 11.3 - ET 11.4 - ET 15.4; BG 11.3
11	ET 11.2; BG 11.2
12	ET 7.1
13	ET 7.1 - ET 7.3
14	ET 5.4 - ET 5.5
15	ET 5.5
16	ET 5.4 - ET 7.3 - ET 7.7
17	ET 7.6
18	ET 7.4
19	ET 5.3 - ET 5.4 - ET 7.5
20	ET 11.1; BG 11.1
21	ET 11.1
22	ET 11.3 - ET 11.4
23	ET 11.3 - ET 11.4
24	ET 7.17
25	ET 11.5
26	ET 11.6
27	ET 11.7
28	ET 7.12 - ET 7.13 - ET 7.14
29	ET 7.13

Voor het leerplan relevante eindtermen

Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid

1.1 De leerlingen verklaren het belang van een gezonde levensstijl.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Lichaams-, hand- en mondhygiëne
- Risicofactoren en preventieve maatregelen m.b.t. hygiëne, voeding en actieve levensstijl

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

1.2 De leerlingen stellen gezondheidsbevorderend gedrag binnen de schoolse context vanuit inzicht in het belang van preventie en mogelijke risicofactoren.

Met inbegrip van kennis

* Procedurele kennis

- Strategieën om een gezonde levensstijl op het vlak van persoonlijke hygiëne te realiseren
- Strategieën om een gezonde levensstijl op het vlak van voeding te realiseren
- Strategieën om een gezonde levensstijl m.b.t. beweging te ontwikkelen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

1.3 De leerlingen passen technieken voor een correcte lichaamshouding en voor ergonomische principes toe.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis:

- Ergonomische principes

* Procedurele kennis:

- Technieken om principes van manutentie, staan, zitten en rughygiëne toe te passen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Psychomotorische dimensie: Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent

1.8 De leerlingen beschrijven hoe om te gaan met relationele en seksuele gezondheid en integriteit.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Seksueel en relationeel gedrag, met aandacht voor toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, passend bij de leeftijd, passend in de context, zelfrespect

- Relationele en seksuele ontwikkeling en beleving
- Organisaties voor informatie en hulpverlening
- Vruchtbaarheid, anticonceptie, preventie van SOA's

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie - beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie°: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

1.9 De leerlingen voeren, conform de bewegingsnorm en rekening houdend met hun eigen fysieke capaciteiten, op veilige wijze bewegingen en activiteiten uit in verschillende omgevingen met nadruk op plezier in beweging en sport.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Kenmerken van het eigen kunnen op het vlak van beweging: kracht, lenigheid, uithouding, snelheid, coördinatie en evenwicht (KLUSCE)

- Bewegingsnormen op basis van actuele wetenschappelijke inzichten, zoals de bewegingsdriehoek

- Preventieve waarden en risico's van beweging, zoals een veilige bewegingsomgeving, topsport, gezondheid, core-stability

* Procedurele kennis

- Technieken van bewegingsleer, zoals balanceren, wentelen, springen, rollen, klauteren, klimmen, ritmisch bewegen, lopen, vangen, werpen, terugslaan, vallen, mee- en tegengaan in beweging, ...

- Technieken om eenvoudige, complexe en samengestelde bewegingen uit te voeren

- Technieken om eigen fysieke doelen te stellen vanuit een groeiperspectief

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie°: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

Psychomotorische dimensie: Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent

1.15 De leerlingen verwoorden met behulp van richtvragen welke gebeurtenissen hen zelfvertrouwen geven en welke gebeurtenissen hen onzeker maken in het kader van hun welbevinden. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Zelfbeeld

- Zelfvertrouwen

* Metacognitieve kennis:

- Zelfkennis aangaande gebeurtenissen die zelfvertrouwen geven of onzekerheid geven

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau analyseren

Affectieve dimensie°: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

1.17 De leerlingen benoemen met behulp van richtvragen bij een gebeurtenis hun gedachten, gevoelens en gedrag en de gevolgen van die gebeurtenis voor zichzelf. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- De samenhang tussen een gebeurtenis en gedachten, gevoelens, gedrag en de gevolgen van die gebeurtenis voor zichzelf
- Gevoelens en hun functie
- Verbaal en non-verbaal gedrag
- Fysieke en mentale grenzen
- * Metacognitieve kennis
- Eigen gedachten, gevoelens en gedrag

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau analyseren

Affectieve dimensie^o: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

Digitale competentie en mediawijsheid

4.7 De leerlingen evalueren de mogelijkheden en risico's van eigen en andermans mediagedrag. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Invloed van mediagebruik op eigen en andermans mentale en fysieke gezondheid
- Beveiligingsrisico's en privacyaspecten eigen aan de leeftijdsgroep
- Digitaal mediagebruik in functie van (eigen) doelen
- Digitale identiteit (e-identiteit en e-reputatie)
- * Procedurele kennis
- Beveiligings- en privacyregels eigen aan de leeftijdsgroep
- Digitale media en toepassingen in functie van (eigen) doelen
- Beheer digitale identiteit
- * Metacognitieve kennis
- Eigen mediagedrag

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën, ... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

Sociaal-relatieve competenties

5.3 De leerlingen demonstreren hoe ze respectvol reageren tegen pest- en uitsluitingsgedrag. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Pest- en uitsluitingsgedrag
- Fysieke en mentale grenzen
- * Procedurele kennis
- Strategieën om respectvol te reageren tegen pest- en uitsluitingsgedrag

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie°: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

5.4 De leerlingen demonstreren in informele en formele relaties geschikte sociale vaardigheden. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Formele en informele relaties
- Leefregels en afspraken
- Empathie

* Procedurele kennis:

- Strategieën om sociale vaardigheden in formele en informele relaties te hanteren
- Strategieën om grenzen te stellen en te bewaken via aanvaardbaar verbaal en non-verbaal gedrag

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie°: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

5.5 De leerlingen dragen in groepsactiviteiten met een welomschreven opdracht actief bij aan de uitwerking van een gezamenlijk resultaat. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis:

- Rollen en gedrag van personen in groepsactiviteiten

* Procedurele kennis:

- Methoden om in overleg taken te verdelen en te plannen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie°: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven

7.1 De leerlingen lichten de gelaagdheid en de dynamiek van identiteiten en de mogelijke gevolgen ervan voor relaties met anderen toe. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Feitenkennis

- Erkende symbolen van de Vlaamse gemeenschap, België en de Europese Unie

* Conceptuele kennis

- Gelaagdheid van identiteiten, met aandacht voor verschillende aspecten van identiteiten zoals gender,

sociale, culturele, economische, deelstatelijke, nationale en internationale aspecten

- Dynamiek van identiteiten doorheen ruimte en tijd, met aandacht voor de eigen achtergrond en de persoonlijke beleving van tijd en ruimte
- Relationeel karakter van identiteiten
- * Metacognitieve kennis
- Zelfkennis over aspecten van de eigen identiteiten

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.3 De leerlingen hanteren strategieën om respectvol en constructief om te gaan met individuen en groepen in een diverse samenleving. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Diversiteit in de samenleving, met aandacht voor meerdere aspecten van diversiteit zoals fysieke, cognitieve, sociale, culturele aspecten
- * Procedurele kennis
- Strategieën om respectvol en constructief om te gaan met elkaar

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën, ... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

7.4 De leerlingen lichten de mechanismen van vooroordelen, stereotypering, machtsmisbruik en groepsdruk toe. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Vooroordelen, stereotypering, machtsmisbruik en groepsdruk

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.5 De leerlingen hanteren strategieën om tot constructieve oplossingen voor conflictsituaties te komen. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Conflicten en oplossingen
- * Procedurele kennis
- Strategieën om tot constructieve oplossingen voor conflicten te komen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

7.6 De leerlingen onderscheiden zowel onverdraagzaamheid als discriminatie in de samenleving. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Onverdraagzaamheid en discriminatie

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.7 De leerlingen onderbouwen een eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen, thema's en trends met betrouwbare informatie en geldige argumenten. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Feit en mening

- Realiteit en fictie

- Argumenten

* Procedurele kennis

- Strategieën om een eigen mening te onderbouwen

- Manieren om met elkaar in dialoog te gaan

* Metacognitieve kennis

- Eigen mening

- Reflectievaardigheden en -proces

Met inbegrip van context

* Actuele maatschappelijke gebeurtenissen, thema's en trends

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Affectieve dimensie^o: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.12 De leerlingen lichten de complexiteit en verwevenheid van duurzaamheidskwesaties toe. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Duurzame ontwikkeling op het vlak van consumptie, energie, mobiliteit

- Oorzaak-gevolg relaties

- Onderscheid geheel-onderdeel binnen systemen

- Verschillende perspectieven (3 P's: planet, profit, people) op duurzaamheidskwesaties

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.13 De leerlingen verklaren de impact van globale uitdagingen van duurzame ontwikkeling op het lokale niveau. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Duurzame ontwikkeling

- Oorzaak-gevolg relaties

- Onderscheid geheel - onderdeel binnen systemen

- Verschillende perspectieven (3 P's: planet, profit, people) op duurzaamheidskwesties

* Metacognitieve kennis

- Kritische reflectie over duurzaamheidskwesties

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.14 De leerlingen illustreren wederzijdse beïnvloeding tussen maatschappelijke domeinen. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Interactie tussen maatschappelijke domeinen (politiek, sociaal, economisch en cultureel)

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

7.17 De leerlingen lichten het belang van mensen- en kinderrechten toe.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Mensenrechten- Kinderrechten

- Sociale rechtvaardigheid

- Schendingen van mensen- en kinderrechten zoals kinderen in armoede, kindsoldaten, kinderarbeid

- Relevante organisaties en instellingen zoals kinderrechtencommissariaat, mensenrechtenorganisaties

Met inbegrip van context

* Referentiekaders "Universele Verklaring van de Rechten van de Mens" en "Kinderrechtenverdrag"

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Affectieve dimensie^o: Voorkeur tonen voor en belang hechten aan waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...

Economische en financiële competenties

De eindtermen onder de sleutelcompetenties 'Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken', 'Digitale competentie en mediawijsheid' met uitzondering van eindtermen 4.3 en 4.4, 'Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties' en 'Sociaal-relatieve competenties' maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie 'Competenties met betrekking tot economische en financiële competenties'.

11.1 De leerlingen beargumenteren hun keuzegedrag bij aankopen rekening houdend met hun behoeften en beïnvloedende factoren.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Reële en gecreëerde behoeften
- Factoren die het koopgedrag beïnvloeden: prijs met inbegrip van bijkomende kosten, beschikbare middelen, status, reclame, verkoopspraktijken, peers, media, sociale media, milieu- en sociale aspecten

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

BG 11.1 De leerling verklaart zijn keuzegedrag bij aankopen rekening houdend met zijn behoeften en beïnvloedende factoren.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Reële en gecreëerde behoeften
- Factoren die het koopgedrag beïnvloeden zoals prijs met inbegrip van bijkomende kosten, beschikbare middelen, status, reclame, verkoopspraktijken, peers, media, sociale media, milieu- en sociale aspecten

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

11.2 De leerlingen beoordelen de veiligheid, risico's en kosten verbonden aan het gebruik van betaalmiddelen en verkoopkanalen.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Werking, kosten, fraude en veiligheid bij courante betaalmiddelen en courante verkoopkanalen

* Procedurele kennis

- Strategieën om bedrog en fraude te voorkomen, te herkennen en adequaat te reageren

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

BG 11.2 De leerling licht de veiligheid, risico's en kosten verbonden aan het gebruik van betaalmiddelen en verkoopkanalen toe.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Werking, kosten, fraude en veiligheid bij courante betaalmiddelen en courante verkoopkanalen

- Strategieën om bedrog en fraude te voorkomen, te herkennen en adequaat te reageren

Met inbegrip van dimensies eindterm
Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

11.3 De leerlingen ontlede een gezinsbudget.

Met inbegrip van kennis

- * Feitenkennis
- Budget
- Lenen, sparen, rente, schuld
- * Conceptuele kennis
- Gezinsbudget: inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn
- Lenen, sparen, rente, schuld

Met inbegrip van dimensies eindterm
Cognitieve dimensie: beheersingsniveau analyseren

BG 11.3 De leerling maakt budgettaire keuzes voor zichzelf rekening houdend met een eigen budget en een gezinsbudget.

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Persoonlijk en gezinsbudget: inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn
- Lenen, sparen, schuld
- Documenten voor een eenvoudig persoonlijk administratiebeheer zoals kastickets, rekeninguittreksels, garantiebewijzen, contracten, abonnementen
- * Procedurele kennis
- Stappen voor het beheren en bewaren van een persoonlijke administratie

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

11.4 De leerlingen maken budgettaire keuzes voor zichzelf rekening houdend met een eigen budget en een gezinsbudget.

Met inbegrip van kennis

- * Conceptuele kennis
- Persoonlijk en gezinsbudget: inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn
- Lenen, sparen, schuld
- Documenten voor een eenvoudig persoonlijk administratiebeheer zoals kastickets, rekeninguittreksels, garantiebewijzen, contracten, abonnement
- * Procedurele kennis
- Stappen voor het beheren en bewaren van een persoonlijke administratie

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden,

opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

11.5 De leerlingen lichten activiteiten toe in verschillende soorten ondernemingen en organisaties in de eigen leefomgeving.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Activiteiten in ondernemingen en organisaties zoals productie, logistiek, marketing, administratie
- Productie- en dienstonderneming
- Profit en non-profit

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

11.6 De leerlingen lichten de impact van beslissingen van ondernemingen en organisaties toe op de omgeving.

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Gevolgen van keuzes met betrekking tot winst, concurrentiepositie, maatschappelijk verantwoord ondernemen (people, planet, profit) voor de omgeving
- Belang van social profit voor de omgeving

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

11.7 De leerlingen lichten toe hoe de overheid via inkomsten en uitgaven impact heeft op de samenleving.

Met inbegrip van kennis

* Feitenkennis

- Belastingen
- Sociale zekerheidsbijdragen

* Conceptuele kennis

- Inkomsten: belastingen, sociale zekerheidsbijdragen
- Uitgaven zoals kinderbijslag, infrastructuur, onderwijs, gezondheidszorg, pensioen, werkloosheidsuitkering
- Herverdelingsmechanisme

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeembdenken, informatieverwerking en samenwerken

13.3 De leerlingen hanteren een geschikte zoekstrategie uit een aantal aangereikte bij het selecteren van digitale en niet-digitale bronnen en informatie om een aangereikte informatievraag te beantwoorden. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Soorten bronnen zoals internet, tijdschrift, encyclopedie, boek
- Soorten zoekstrategieën voor bronnen zoals trefwoord, synoniem, auteur
- Soorten zoekstrategieën voor informatie zoals structuur van informatie, verhouding globaal - detail

* Procedurele kennis

- Zoekstrategieën voor bronnen
- Zoekstrategieën voor informatie

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

13.9 De leerlingen formuleren voor een afgebakend probleem een onderzoeksvraag aan de hand van aangereikte criteria. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Onderzoeksvraag
- Criteria voor een onderzoeksvraag: onderzoekbaar, ondubbelzinnig, afgebakend, relevant, beknopt en vraagvorm

* Procedurele kennis

- Toepassing van criteria voor een onderzoeksvraag: onderzoekbaar, ondubbelzinnig, afgebakend, relevant, beknopt en vraagvorm

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

13.11 De leerlingen voeren stapsgewijs een onderzoekstechniek uit om digitale en niet-digitale gegevens te verwerven i.f.v. een onderzoeksvraag. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Soorten onderzoekstechnieken: experiment, meting en andere technieken zoals observatie, interview, enquête, algoritme opstellen

* Procedurele kennis

- Onderzoekstechnieken: experiment, meting en andere technieken zoals observatie, interview, enquête, algoritme opstellen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau toepassen

Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties

15.4 De leerlingen maken onderbouwde keuzes aan de hand van aangereikte criteria en aangereikte strategieën. (transversaal)

Met inbegrip van kennis

* Conceptuele kennis

- Rationele, emotionele en intuïtieve keuzes
- Keuzecriteria

* Procedurele kennis

- Keuzestrategieën met inbegrip van studiekeuze en loopbaan
- Veel voorkomende valkuilen bij het maken van keuzes

* Metacognitieve kennis

- Eigen voorkeuren en interesses
- Eigen mogelijkheden en beperkingen
- Reflectievaardigheden en -proces

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau evalueren

Affectieve dimensie^o: Handelen vanuit een persoonlijk kader waarin voorkeuren voor waarden, opvattingen, gedragingen, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,... geïnternaliseerd zijn, maar waarbij nog aandacht nodig is voor de balans tussen conflicterende aspecten

8 Inhoud

1	Algemene inleiding leerplannen	3
1.1	Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten	3
1.2	Leerplannen als anker voor een nieuwe generatie.....	3
1.3	Samenhang in de eerste graad	5
1.4	Ruimte voor leraren(teams) en scholen	6
1.5	Verbreding en verdieping in een observerende en oriënterende eerste graad.....	6
1.6	Opbouw van de leerplannen.....	7
1.7	Basisgeletterdheid	8
1.8	Tot slot	9
2	Situering	9
2.1	Mens & samenleving en het vormingsconcept.....	9
2.2	Beginsituatie	10
2.3	Samenhang in de eerste graad	10
2.4	Relatie tot de basisopties.....	10
2.5	Plaats in de lessentabel.....	10
3	Pedagogisch-didactische duiding	10
3.1	Krachtlijnen	10
3.2	Opbouw van het leerplan	11
3.3	Verbreding	12
3.4	Algemene uitgangspunten.....	12
4	Leerplandoelen	14
4.1	Procedurele doelen.....	14
4.2	Ik als persoon	15
4.3	Ik en mijn relatie met de ander(en)	20
4.4	Ik en mijn relatie met de samenleving.....	27
5	Lexicon	30
6	Basisuitrusting.....	31
7	Concordantie.....	32
8	Inhoud	45